

PROYECTO DE EDUCACION MAYA  
BILINGÜE INTERCULTURAL  
PEMBI / GTZ



**JA TI SIJPANEEL KUUK**

La ardilla regalona  
XELAJUJ NO'J, JUNIO DE 2000.

Elaborado por:

Flora Cortéz, Martha González Peneleu, Olga Leticia Tuch Navichoc maestras de la escuela de Pacuchá y Pascual Abel Batz Chavajay Catedrático del Tz'utujil, San Pedro la Laguna, Sololá.

Revisado, corregido y graficado por Pablo Ujpán y Ujpán Técnico Tz'utujil del Proyecto de Educación Maya Bilingüe Intercultural, PEMBI . MI NEDUC/Cooperación Alemana para el Desarrollo.

Departamento de fotocopiado del Proyecto de Educación Maya Bilingüe Intercultural, PEMBI . Abril de 2000.

Este Folleto experimental se terminó de imprimir en julio de 2000 en el Departamento de Fotocopiado del Proyecto de Educación Maya Bilingüe Intercultural, PEMBI .

Quetzaltenango, Guatemala.

Edición de 25 ejemplares



**JA TI SIJPANEEL KUUK  
LA ARDILLA REGALONA**

## TAQ TZIJ

- Chikopii', konojeel kewach chi chikop.
- Meb'a'iil, jari' ja b'ayomaal ja ni keje'i awik'iin.
- K'astaneem, b'ijneem, mok'ota samaaj nab'an.
- Nimaq'iij, jun cha'on q'iij, jun nimalaj molojri'iil.
- Quluq, jun chikop q'aq riij, qas tzaqatzik rutza'm, xin chi jaay.
- Q'isoom, jun xib'ineel ni b'ijn chaq'a' qas k'iy nupo' wi rii'.
- Xi'xil, jun ti chikop qas ni tz'irir xe taq xaan.



Xub'iij chike, ma ti kamisaaj ta, tin tojna wi k'o ruk'aas ja kumatz, utz k'ari' xe che'e ja winaq, xu to'eel ri' ja kumatz xb'e. Ma ti qab'an ta poqon chi ke ja chikopii'.

(Por: Pascual Abel Batz, Catedrático del Tz'utujil)

## **Ru chojliik ja ti wuuj.**

Jawa' jun ti wuuj, ja niqaya' chewach kamiik, jawa', ja xuwachiiij ja samaaj ja qab'an kuk'iin ja ajtijonela' rixiin ja tijob'al Pacucha' k'in Tz'utujil.

Ja ti wuuj ri', ruk'aan julee' taq na'ooj ja qas rajawaxik chi ni qa ya' qaxikin chi re, cha utz k'a ma ni qamestaj ta ja utzilaj taq na'ooj, ja qas nik'atzin chaqe qonojeel jar oq winaq.

## **Ruchojliik ja rukojik ja ti wuuj.**

- ◆ Ja tijoneel nu sik'iij ja ojer tziiij chi kewach jar ak'alaaj'.
- ◆ Nuk'ot kechii' jar ak'alaaj', naq xkak'axaaj ja xub'iij jar ojer tziiij. (naq chi b'i'aaj xe nataxi, naq nuk'ut, naq nikech'ob' chi riij)
- ◆ Ni kib'iij jar ak'alaaj' ja k'ak'a' taq tziiij ja xkak'axaaj chaqaa' ja julee' ja mako taq ta naq nub'ij.



## **Ja kumatz**

Xub'an jun achi jutiiij, b'e pa k'astaneem, toq xu tz'apoon qas ni keb'uch kii' ja winaq, k'ajak'ari' xb'e kuk'in, xe rutz'ata' jun kumatz ni ki kamisaaj



Q'anij ma jutiiij ki ayakaan  
jar awachb'iil, kat k'eje'  
kuk'iin chi pa rutziil chi pa  
rupoqonaal.

(Por: Olga Leticia Tuch Navichoc, maestra de la escuela de Pacucha)

- ◆ Kicholo' jar ak'alaaj ja nimalaj na'ooj ja nuya' chi kewach jar ojer tziij ja xkak'axaaj.
- ◆ Kicholo' jar ak'alaaj wi k'o ojer tziij kak'axaan ja nuya' pixaab'.
- ◆ Kicholo' jar ak'alaaj naq chi pixaab' ya'oon chike chi taq kochooch.
- ◆ K'o chik julee ja rub'ajnik chaqaa' ja rusamajixiik ja ojer tziij, niya' kaan chuwach ja tijoneel ja nub'an kuk'in jar ak'alaaj



### **Ja ti xi'xil**

Xub'an jutiij jun ti xi'xil,  
maxKo' ni b'ixaani xe  
aab'aj, k'ok'a jun ti ak'aal  
warinaq pa jaay, toq xuuna'  
q'anajoj, rak'axaaj ja b'iix,  
qas k'ask'o'i rak'axaaj ja ti  
ruxikin



Toq maxkowin chik ta samaji,  
ma k'o chik ta ja ti ruwaay,  
xe rukanooj ja rachb'iil  
xuk'utuuj ja ruwaay chi ke,  
q'anij mo k'o ta jun to'o rixiin,  
qas poqon xuna'.





## Ja ti kuuk k'in ja taq rachb'iil

Ja ti kuuk ni samaji q'iij,  
q'iij, q'anij ma tuxlan wi'  
chukonoxiik ja ti ruwaay. Ja  
toq qas k'iy rumoloon chik  
xub'an jun nimaq'iij. Xe  
rusik'iij konojelaal ja taq  
rachb'iil k'in ketij ja muniil.



Xyikitajto jar ak'aal,  
xukanooj ja ti xi'xil chuxee'  
jar aab'aj, toq xerila'to qas  
kikoti, tz'upe'e' qaaj kemaj  
b'iix ruk'iin ja ti xi'xil.

(Por: Flora Cotéz, maestra de la escuela de Pacuchá)



## Juun tixtan itzeel ni tz'ati.

Keb'an jun mok taq xtanii',  
ee ya'oon chi paan jar  
ajtijaal jun chi b'ineem k'in  
tzijj ni keb'an. Toq ne'eleel  
pa tz'aneem mati ketoj ja  
muniil, chaqa kerì' ni  
ketijeel.



Jar atat ma k'o chik ta atee'  
¿max ta k'a atee' ala' ja jun  
rilaj tz'i' le'? ne chi re, jar  
achi pi rayewaal k'in xb'ij chi  
re, ma kat tz'ujun ta k'a xa  
rub'ixiik niya' chawe.

(Por: Martha González Peneleu, maestra de la escuela de Pacucha)



**Ja qanima nupo' rii'.**

K'o jun achi xub'ij chi re jun rach achi; ja toq noq kami, ja qanima nok chik ranima jun chikop, kani' tz'i', wajkach, ajq. Ja k'a jun achi chik xuk'ulub'a'.



K'ok'a ti jun ja ti kachb'iil qas itzeel ni ketz'at rumaal qas ti meb'aa' k'in ma ti rajo' nub'an ja nikeb'an aja'ee'.



Toq k'isi ja junaa' , ya'i ja ti ruwuuj, xu ch'ak qas q'etexi kumaal ja tijonela' k'in rutata' rutee'. Ja k'a julee' maxke ch'ak ta, qas xech'olixi k'in maxko' oq'eej keb'an.

(Por: Martha González Peneleu, maestra de la escuela de Pacucha)



Toq k'astaji xuchol chi re ja rutee' ja rachik', b'i'x chi re jala' ja kumatz ja xawachik'aaj junaam ruk'iin ja itzel winaq, nat ruk'ameel pa rupoqonaal wi maxtab'an ta jar utziil.

(Por: Martha González Peneleu, maestra de la escuela de Pacucha)



Jun chi waraam qas nub'an,  
rachik'aaj jutiiij k'o jun  
kumatz tzijon ruk'iin, b'i'x  
chi re, nat nuk'ameel qas utz  
ja ramajoon, che wi' qas  
looq nat nuna'.



### **Ja quluq**

Ja quluq jun chikop tijik riij  
ruwach, xub'an jutiiij jun achi  
xuloq' jun quluq k'in xuyuqub'a'  
chuwach rochooch

Ja toq xok aq'a' xumaaj  
xajooj, k'ajak'ari' jar achi  
xyakataj to k'in xurutz'ata'  
kan ja quluq, toq xub'an ponn  
chik jalaal xupo' rii' chi  
q'isoom, jote' pa ruuwi' jaay  
xumaj b'ijneem k'in xajooj.  
Jar achi qas xu xib'eej ri'  
k'in xuch'ob' chi xa q'isoom  
ja xuloq' to.

(Por: Flora Cortéz, maestra de la escuela de Pacuchá)



### **Itzel chikop**

Xub'an jun alaa' ma ti nimaaj  
ja rutata', rutee' toq ni b'i'x  
chi re chi nub'an jar utziil,  
xa itzel ni rak'axaaj.